

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1341623

Cilt: 6 Sayı: 3 Eylül 2023

ss. 736-739

Tanıtımın Geliş

Tarihi

11/08/2023

Tanıtımın Kabul

Tarihi

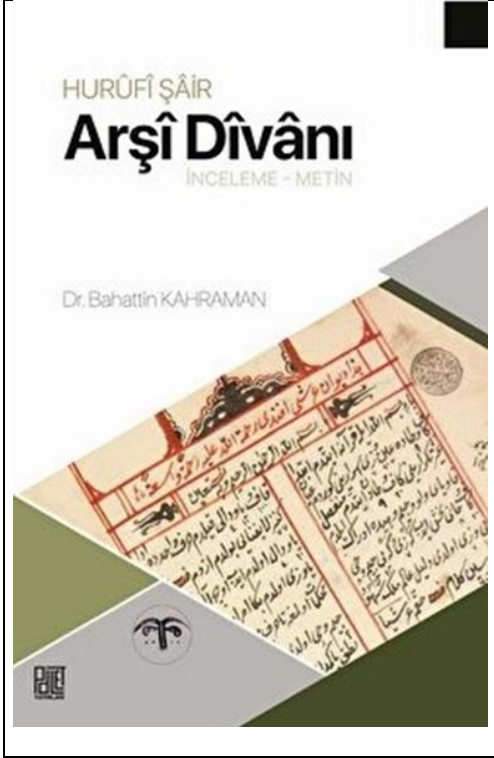
19/09/2023

Yayın Tarihi

30/09/2023

HURÛFÎ ŞÂİR ARŞÎ DÎVÂNİ (İNCELEME-METİN)¹

Gülay ŞAHİN²

XIV. yüzyılda İran'da doğmuş, Kuran'ın harf ve sayı simgeçiliğiyle yorumlandığı bir inanç ve düşünüş sistemi olan Hurufilik, kendine has bir edebiyat meydana getirmiştir. İlk zamanlarda Farsça olan Hurufilik edebiyatı, Hurufiliğin Anadolu'ya ve buradan Balkanlara yayılması ile birlikte Türkçe eserler vermeye başlamıştır. Bu eserlerin en önemlilerinden biri XVI. yüzyıla ait Arşî Divanı'dır.

Bu çalışmanın amacı Prof. Dr. Bahattin Kahraman tarafından Haziran 2023 tarihinde yayımlanmış olan "Hurûfî Şâir Arşî Dîvânî (İnceleme-Metin)" adlı kitabı tanıtmaktır. Kitap, Kahraman'ın bu eseri çalışma sebebini anlattığı bir ön sözle başlamaktadır. Ön sözde yazar, önceleri

¹ KAHRAMAN, Bahattin (2023). Hurûfî Şâir Arşî Dîvânî (İnceleme-Metin), Konya: Palet Yayınları.

² Dr., Eski Türk Edebiyatı, gulaysahin@windowslive.com ORCID ID: 0000-0002-8011-1338

Prof. Dr. Hüseyin Ayan danışmanlığında üç adet nüshadan yola çıkarak hazırladığı yüksek lisans tezini güncellemek amacıyla çalışmaya başladığını belirtmiştir. Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Arşî ve Divan'ı tanıtılmaktadır. Bu bölümde ilk olarak tezkirelerde geçen Arşî mahlaslı şairler hakkında verilen bilgiler değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Günümüze kadar Arşî hakkında yapılmış çalışmalar da dikkate alınarak şairin hayatı aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ancak yazar, tezkirelerdeki Tireli Arşî'nin divan tertip ettiğine dair bilgi olmasına rağmen elde eserinin olmaması, Yenipazarlı Arşî'nin divan tertip ettiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanmaması ve kataloglarda var olan Arşî mahlaslı tüm divanların Hurufiliğiyle tanınan Arşî'ye ait olması nedeniyle Osmanlı coğrafyasında üç Arşî'den bahsetmenin mümkün olduğu tespitini yapmıştır (Kahraman, 2023: 17).

Hakkında herhangi bir kayıt olmaması nedeniyle Kahraman; Arşî'nin hayatı, kimliği, kişiliği ve sanatı ile ilgili şairin Divan'ına mercek tutarak titiz bir çalışmayla tespitler yapmıştır. Arşî'nin doğumu, yaşadığı yerler, ait olduğu zümre, taşıdığı Hurufî inancı, Muhîti ile yakınlık derecesi ve etkileşimi, yaptığı seyahatler, ölümü ve şairliği ile ilgili tespitlerini edebiyat araştırmacılarının dikkatine sunmuştur. Özellikle kitaptaki XVI. yüzyıl şairlerinden Muhîti ile ilgili değerlendirmeler, Muhîti hakkında günümüzde yeterince kayıt olmaması nedeniyle oldukça önemlidir. Arşî Divan'ında Muhîti ile ilgili altı adet manzume tespit eden yazar, bazı kayıtlardan yola çıkarak Muhîti'nin Arşî'nin mürşidi veya biraderi olup olmadığı ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur (Kahraman, 2023: 34-35). Ayrıca Kahraman divanda geçen Mevlevî, ahi, rind, zahit, sufi, kalender, Bektaşî, abdal gibi insan tipleriyle ilgili Arşî'nin sarf etmiş olduğu lehte ve aleyhte mısra ve beyitlerden hareketle onun yaşadığı sosyo-kültürel ortam hakkında çıkarımlarda bulunmuş, Arşî'nin eleştirel tutumundan ve kendisini daha çok hangi zümreye yakın hissettiğinden bahsetmiştir (2023: 21-22). Hatta şairin Hurufilikle ilgili "uluhiyyet" temalı tartışmalara cevap niteliğindeki şiirlerine dikkat çekmiş, Fazlullah ve Hurufiliği anlatma çabasının Divan'ın geneline sirayet ettiğini ifade etmiştir (Kahraman, 2023: 26). Ayrıca yazar Hacı Bektaş Veli'nin adının geçtiği bir gazelden ve Divan'da tutulmuş bir notta geçen "ben de ki Arşî Dedeyüm" ifadesindeki dedelik ünvanından yola çıkarak Arşî'nin Bektaşilikle ilintisini açıklamıştır (Kahraman, 2023: 24). Kitapta Kuran, tevhit, nübüvvet inancı itibarıyla samimi bir müslüman olarak nitelendirilen Arşî'nin din anlayışı onun Divan'da geçen Tanrı, Çalap, Kuran, tefsir, tevil, nübüvvet, velayet, dört halife, Âl-i abâ, Duvaz-deh imam, mezhep, tasavvuf, tarikat, Mehdi, Enel-Hak gibi kavramlardan yola çıkılarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur (Kahraman, 2023: 29-32).

Kahraman, kitabında şairin şiir sanatındaki yetkinliğini başarılı bir şekilde kullandığı nazım şekilleri ve nazım türleri çeşitliliğini gözler önüne sererek anlatmıştır. Kitapta verilen bilgilere göre Arşî Divanı'nda 14 nazım şekliyle 421 manzume bulunmaktadır. Bunların içinde 313 gazel, 3 müstezat, 4 mesnevi, 3 terci-i bent, 2 terakib-i bent, 1 müsemmen, 3 müseddes, 3 muhammes, 3 tahmis, 6 murabba, 24 kıta, 2 nazm, 28 tuyuğ, 26 rubai vardır (Kahraman, 2023: 41). Divan'da bulunan nazım türleri ise münacat, naat, methiye, duvaz imam, mersiye, pendname, nutuk, rumuzat, nevrüziye, şehrengiz, hasbihâl, hiciv, latife, fahriye, ta'rif ve lugazdır (Kahraman, 2023: 43). Arşî'ye gazel şairi demek mümkündür. Arşî'nin âşıkane gazelleri, "Gazel-i bî-nokta" başlıklı bir gazeli, dedim dedi'li gazeli, halk şiiri havasındaki gazelleri mevcuttur. Şiirlerinin çoğunda 19 çeşit aruz kalıbını ve bir kısmında 8li heceyi kullanmıştır (Kahraman, 2023: 42). Yazar Arşî'nin şiirindeki Çağatay Türkçesi tesirine, kullandığı Arapça ibarelere ve 24 manzume yazacak kadar güçlü Farsçasına da dikkatleri çekmiştir (Kahraman, 2023: 44). Ayrıca Nesîmî ve Muhîti'nin Arşî'ye etkilerini açıklayan yazar, Arşî'yi Türkçe Hurufilik edebiyatının en güçlü temsilcilerinden saymıştır (Kahraman, 2023: 45). Birinci bölümün sonunda eserin oluşumuna kaynak teşkil eden referans metinler tanıtılmış, özellikle Arşî'nin şiirlerinden en iyi şekilde istifade edilebilmesi için ayet ve hadis iktibasları anlamları ile birlikte listelenmiştir (Kahraman, 2023: 59-75).

Kitabın ikinci bölümünde Arşî Divanı'nın tenkitli metni oluşturulurken nasıl bir yöntem izlendiği anlatılmıştır. Kahraman; yaptığı katalog çalışmasıyla yurt içi ve yurt dışı kütüphane koleksiyonlarından 42 nüsha belirlediğini, yurt içi nüshalardan 23 adetinin kopyasını aldığını, daha önce kullanılmış olan üç yazma ile birlikte 26 adet yazmayı bir araya getirdiğini ve yaptığı nüsha karşılaştırmaları sonucunda tenkitli neşre 12 adet nüshayı seçtiğini ifade etmiştir (2023: 80). Yazar bazı nüshalarda müstensihlerin "Fazlullah" kelimesini sansürlediğini görmüş, bu nüshaları güvenilir bulmadığından karşılaştırmaya tabi tutmamıştır. Her ne kadar müstensihlerin tutumunu etik dışı bulsa da bu durumu, Divan'a sünni çevreler tarafından da ilgi gösterildiğinin bir kanıtı olarak değerlendirmiştir (Kahraman, 2023: 18). Arşî Divanı'nın nüshalarının tanıtımı ve nüsha kollarının tespitini yaptıktan sonra yazar, Arşî'nin şiirlerinin geçtiği mecmualar hakkında bilgi vermiştir (Kahraman, 2023: 84-101). Bu bölümün sonunda bir transkripsiyon alfabesi ve Arşî Divanı'nda karşılaşılmış olan Hurufilikle ilgili remizlerin listesi bulunmaktadır (Kahraman, 2023: 102-104). Kitabın sonunda ise Arşî Divanı'nın tenkitli metni verilmiştir (Kahraman, 2023: 106-424).

Sonuç olarak Kahraman, kitabında Arşî Divanı'nın ve Arşî'nin önemini şöyle anlatmaktadır (2023: 28): *“Hurufîliğe geçtikten sonra bazı dinî mevzularda muhatap olduğu itham ve sorulara cevap vermek zorunda kalmıştır. Arşî'nin verdiği bu cevaplar aynı zamanda kendi dönemindeki Türk Hurufîlerinin din anlayışına da ışık tutabilir. Hurufîlik konusu açıldığında günümüzde bile aynı meselelerin canlılığını koruduğu düşünülürse Arşî'nin bu alana dair görüşlerini bilmek, şiirlerine uygun açıdan bakmak isteyenler için yararlı olacaktır. Böylece en azından Balkan coğrafyasında yaşamış Türk Hurufîlerini din anlayışları yönüyle değerlendiren genel Hurufîliğe dair şablonların yeterli olmayabileceği akla gelecektir.”* Hakikaten Arşî -belki de Hurufî olduğundan- her ne kadar tezkirelerde yer almasa da eseri defalarca kopya edilmiş, şiirleri mecmualarda yer bulmuş, Anadolu ve Balkanlarda itibar görmüş güçlü bir şairdir. Arşî'yi okumak XVI. yüzyılın edebî, fikrî, dinî ve sosyal ortamı hakkında oldukça bilgilendiricidir.